

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

IV. ULUSLARARASI ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK SEMPOZYUMU

(18-20 EKİM 2018 ANKARA)

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:

Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU

Dr. Ayşe ÇAMKARA ERGİNER

1. CİLT

ANKARA- 2018

19. YÜZYIL ALEVÎ VE BEKTAŞÎ ŞİİRİNDE HİKEMİYYÂT

Moral Advice In 19th Century Alevî and Bektashi Poetry

Özlem KAHRAMAN*

Öz

İslâm heterodoksisinin önemli bir bölümünü teşkil eden Alevîlik, Ehle-i Bey'e veya *Âlâ-i Abla'ya* (Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) duyulan muhabbet ve saygının sistemleşerek inanç halini almış şeklidir. İnanç ve erkân bakımından Alevîliğin kökeni, Türklerin ilk dini olan Gök Tanrı inancına kadar dayanmaktadır. Türk ve İslâm tarihinden bağımsız olarak düşünülmemesi gereken Alevîlik ve bu inanca mensup insanlar Türk kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu zümreye mensup insanların dünya görüşleri Türk folklor, mûsikî ve ritüellerine yansımıştır. Bunların yanı sıra Şâh-ı Merdân Hz. Ali'ye ve onun aile efrâdına duyulan muhabbeti dile getirmek veya yolun başında olanlara yol göstermek amacıyla divan, halk ve âşık edebiyatlarında manzum ve mensur eserler vücuda getirilmiştir. Bu çalışmada 19. yüzyılda yaşamış Alevî şairlerin şiirlerinde tespit edilen hikmet-âmîz sözler üzerinde durulacaktır. *Âşıkî*, *Geredeli Âşık Figânî*, *Ispartalı Seyrânî*, *Everekli Seyrânî*, *Sırrî* gibi dönemin önemli temsilcilerinin şiirlerinde aç gözlülük, bühtân, gıybet, hile, hırs, haset, haram, zina, mürâyilik, tekebbür zemmedilirken; edeb, sabır, rıza, zâlim olmamak, hatır kırmamak, kanâat, ikrârdan *dönmek*, *doğru söz söylemek*, *tatlı dilli*, *güler yüzlü*, *cömert olmak* medh edilmiştir. Bu gibi ahlakî nasihatlerin tespit edilmesindeki amaç, Alevîlik hakkında doğru bilinen yanlışların izâle edilmesine vesile olabilmektir. Zira bu inanca mensup insanlar, uzun yıllar gayr-ı ahlakî ve asılsız eleştirilere maruz bırakılıp tahkîr edilmiş ve hak etmedikleri bir konuma düşürülmüşlerdir. Yapılan çalışmanın bu tarz ön yargıların kırılmasına bir nebze olsun yardımcı olabilmesi başlıca temennimizdir.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Alevî Şiirleri, Hikemiyât, Ahlakî Öğütler

Abstract

The Alevism constituting an important part of the İslami heterodoxy is the form in which the love and respect of the Ahl al-Bayt or Al-i Abla (Hz, Ali, Fatma, Hasan, Hz. Hüseyin). The origin of the Alevism in terms of faith and the personality is based on the belief that the first religion of the Turks is the SkyGod. Alevism, which should not be considered as independent from the history of Turkish and İslami history, and these people who have faith, have made important contributions to Turkish culture. The worldviews of these feminine people reflect on Turkish folklore, music and rituals. Besides these, Shah-i Merdân Hz. In order to express the conversation of Ali and his family, or to guide those who are at the beginning of the path, poetry, public and poetical work have been brought to the body. This work will focus on the words of wisdom-ami in the poems of Alevi poets who lived in the 19th century. Greed, libel, gossip, deceit, greed, envy, forbidden things, adultery, hypocrisy, arrogance were criticized in the poems of the important representatives of the time, such as *Âşıkî*, *Geredeli Âşık Figânî*, *Isparta Seyrânî*, *Everekli Seyrânî*, *Sırrî*; to be decent, to be patient, to accept, not to be dismissed, to remember, to come

* Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, Türkiye, ozlem.kahraman@gazi.edu.tr

back from he holiday, to say he right words, to be sweet, to smile, to be generouspraise. The purpose of identifying such moral advice is to be instrumental in revealing he correct known mistakes about Alevism. For these people, who have been subjected to unfounded moral and unsubstantiated criticism for many years, have been put down to a position where they have been compromised and deserved. It is our main hope that he work done can help to break this kind of prejudices.

KeyWords: Alevism, 19th century, Didactic words, Poetry of Alevism, Moral Advice

1. Giriş

Tarih içinde varlıklarını sürdürmüş olan Türk toplulukları Budizm, Zerdüştlük, Manihaizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi farklı dinlerle temas hâlinde olmuşlardır. Ancak kadîm dinleri olan Gök Tanrı inancı ile birçok ortak noktası bulunan İslâm'ı öz benliklerine ve yaşayış tarzlarına daha yakın bulmuşlardır. Arabistan menşeli bir din olan İslâm dininin yerine getirilmesi gereken vecibelerini ve şer'î kâidelerini doğrudan Araplardan değil, İran coğrafyası üzerinden dolaylı olarak öğrenmişlerdir. Kabul edilen bu yeni din, yerleşik hayata geçmiş şehirli insanlar ile konar-göçer topluluklar tarafından farklı yorumlanmıştır. Şehirlerde yaşayan kesim, İslâm'ın şer'î kurallarına sıkı sıkıya bağlı Sünnî bir anlayışı benimserken; konar-göçer kabileler İslâm'ı kadîm inançları ile mezcederek yeniden yorumlamışlardır. Alevîlik-Bektaşîlik de Türklerin İslâmiyet'e getirdikleri farklı yorumlardan biridir. Geçmişte Mülhid, Zındık, Râfızî, Kızılbaş gibi tahkîr edici isimler de verilen Alevîlik-Bektaşîlik Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed'in peygamberliğini, Hz. Ali'nin velîliğini kabul eden ve Ehl-i Beyt'e muhabbet ve saygı duymayı kendisine şîâr edinen bir inanç sistemidir. Horasan erenlerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmeleri, Baba İlyâs-ı Horasanî öncülüğünde çıkartılan Babâî İsyanı, 1416'da gerçekleşen Şeyh Bedreddîn ayaklanması, Şâh İsmail'in konar-göçer Türkmen aşiretleri ile merkezî otorite arasındaki anlaşmazlığı kendi lehine çevirmesi gibi dinî ve sosyo-kültürel olaylar Alevîlik ve Bektaşîliğin Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlamıştır. Bu gibi olaylar ile tarihî zemini oluşturulan Alevîlik-Bektaşîlik, zamanla daha sistemli bir inanç hâlini almış, bu inancın âdâb ve erkânı kesin olarak tayin edilmiştir. Yola girmeyi isteyen tâlibe riâyet etmesi gereken bu âdâb ve erkânı öğretmek veya Ehl-i Beyt'e duyulan muhabbeti dile getirmek amacıyla çeşitli eserler vücuda getirilmiştir. Şifâhî ve yazılı olan bu eserler Alevî literatürünün kaynağını oluşturmaktadır. Sözlü eserlere ulaşmak zor olsa da erkânâme, menâkıbnâme, nefes ve deyiş gibi yazı ile kayıt altına alınmış eserler Alevî tarihinin tam olarak yazılması bakımından önem arz etmektedir.

Bildirimizin konusunu da 19. yüzyılda yazılmış Alevî ve Bektaşî şiirlerinin hikemî tarz bakımından incelenmesi oluşturmaktadır. 19. yüzyıl Alevî ve Bektaşî şiirlerinde o zamanlar son demini yaşayan aruz ile yazılmış az sayıda şiir bulunmakla beraber, hece vezniyle halk edebiyatının nazım şekilleriyle kaleme alınmış manzumeler sayıca daha fazladır. Allah, Muhammed, Ali, Ehle-i Beyt, Oniki İmam, Ondört Ma'sûm-ı Pâk, Hacı Bektaş, yola emeği geçen erenlere ve bacılara duyulması gereken ta'zîm ve hürmet şiirlerin muhteva bakımından ana eksenini oluşturmaktadır. Alevîlik yoluna mensup veya tâlib olanlara bu temel konular etrafında uymaları ve kaçınmaları gereken fiil ve düşüncelerden bahsedilmiş; ahlakî öğütler verilmiştir. Bu nasihatler kişisel çıkarı gözetmekten ziyâde, bireyin toplumla âhengini sağlar mâhiyettedir. Şairler şiirlerinde ikrârından dönmemek, sır saklamak gibi Alevîliğin iç yapısına dair kurallara sıkça yer verirken, kişiye kendi gibi olmayanlara hoşgörülü olması gerektiğini telkin eden nasihatlerde bulunmayı da ihmâl etmemişlerdir. Bu öğütleri Alevîlik ve Bektaşîliğin âdâb ve erkânı ile ilgili öğütler ve bireyin toplumla âhengini sağlar nitelikteki öğütler olmak üzere iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

2. Alevîlik-Bektaşîliğin Âdâb ve Erkânı İle İlgili Öğütler	3. Bireyin Toplumla Âhengini Sağlar Nitelikteki Öğütler
2.1. Sırrın Saklanması 2.2. İkrârından Dönmemek	3.1. Nefse Uymamak/Kalbi temizlemek 3.2. İncitmek/Zâlim Olmamak 3.3. Bühtân 3.4. Mürâyilik 3.5. Kibirli Olmamak 3.6. Zinâ/Edebli Olmak 3.7. Ayıpları Örtmek 3.8. Hırs/Tamahkârlık/Haset 3.9. Yalancılık

2. Alevîlik-Bektaşîliğin Âdâb ve Erkânı İle İlgili Öğütler

2.1. Sırrın Saklanması

Yavuz Sultân Selîm'in aynü'l-cem törenlerini sıkı takîbâta uğratmasıyla başlayıp sonraki dönemlerde de devam eden baskı ve zulümler, Alevîlik-Bektaşîliğin âdâb ve erkânına dair bilgilerin saklanması bir zorunluluk hâline getirmişti. Yola dair sırrların sır edilmesi Alevîliğe mensup insanların peşin hükümlü kimselerin asılsız eleştirilerine ve iftiralarına uğramalarına sebebiyet vermiş, yıllarca toplumun belleğinde menfî bir Alevî-Bektaşî portresi

çizilmiştir. Günümüzde bu katı kural yavaş yavaş yıkılmakta, Alevîlik ve Bektaşîliğe dair erkânâmeler yayımlanarak ön yargılı insanların zihinlerindeki kötü düşünceler bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Geçmişte Alevîlik-Bektaşîliğe dair sırların sır edilmesi gibi, günümüzde sırların âşikâre edilmesi, cem törenlerinde ahlâka aykırı hiçbir şeyin yapılmadığının bilakis Alevî-Bektaşî kimselerin edebe ve ahlaka uygun bireyler olarak yetiştirildiklerinin herkeşe gösterilmesi de bir zorunluluktur. Aksi takdirde peşin hükümlü insanların zihinlerindeki menfî düşünceler ve şüpheler izâle edilemeyecek; bu kimseler bilmedikleri, görmedikleri bir durum hakkında ahkâm kesmeye devam edeceklerdir. Geleneksel Alevî ve Bektaşîlerin kat'î suretle uymaları gereken bir kâide olan yola ait sırların saklanması, 19. yüzyılda yaşamış Alevî ve Bektaşî şairlerin önemle ve titizlikle üzerinde durdukları konulardan biridir. Şehîdî'nin beş dörtlük bir şiirinin iki dörtlüğünün konusu bütünüyle sır saklamaktır. Sırrını vermeyi ölüm ile bir tutan, baş verilse bile sırrın verilmemesi gerektiğini söyleyen şairin şiirinden ilgili dörtlükler şu şekildedir:

1. Dörtlük

Böyle buyurmuştur pîrler erenler
Sırrı sırr eyleyen câna aşk olsun
Sırrını vermeyüpcândan geçenler
Sırrı sırr eyleyen câna aşk olsun

5. Dörtlük

Hakk'ın cemâlini gördük hüveydâ
Etmişiz teberrâ kıldık tevellâ
Seri ver Şehîdî sırr etme ifşâ
Sırrı sırr eyleyen câna aşk olsun (Özmen, 1998: 301).

Genci Abdal hakiki mümin olanın yola dair sırları yabancılardan saklayacağını şu şekilde dile getirmektedir:

Mü'minler sırrını ilden sakınur
Kendin bilmezlere sözüm dokunur
Genci Abdal dört kitapta okunur
Evvel ü âhir-i destân-ı Ali'dir (Özmen, 1998: 280).

2.2. İkrârından Dönmemek

İkrâr saklamayarak söyleme, açıkça söyleme, söyleme, bildirme, benimseme, onama, kabul, tasdik; ikrâr verme deyimini ise söz vermek, bir işin yapılması için önceden güvence vermek, tarikata girenin Allah yolunda şeyhe ken-

dini teslim etmesi gibi anlamlara gelmektedir. Alevîlik-Bektaşîlik inancında dünyevî varlık ve isteklerinden soyunup mürşidin huzuruna gelen tâlib, Alevîlik-Bektaşîlik yolundan dönmeyeceğine, Ehle-i Beyt'e daima muhabbet ve saygı duyacağına, edebe mugâyir fiilerden ve düşüncelerden uzak duracağına, ölmeden önce öleceğine, gönül kırmayacağına dair ikrâr verir. Tarikata giriş mâhiyeti taşıyan ikrâr verme veya nasîb alma töreni, daha önce işlediği bütün kötü işlerden vazgeçen tâlibin ikinci doğumu addedilir. Kişinin ikinci doğumu sayılacak kadar önem arz eden ikrâr verme törenlerinin millî ve dinî iki dayanağı bulunmaktadır. Türkler Müslümanlığı kabul etmeden önce kutsiyet attettikleri şeyler üzerine yemin etmişler, bir başka ifadeyle and içmişlerdir. Bunun en güzel ve bilinen örneği, Türkler için kutsal olan demirden yapılmış kılıcı ortaya koyup **“Gök girsin, kızıl çıksın.”** denilerek yemin edilmesidir. Yemin eden kişinin sözünden dönmesinin ölümle sonuçlanacağına işaret eden bu sözden Türkler için and içme anlayışının ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde de bazı törenlerde Kur'ân-ı Kerîm, bayrak, silah gibi mukaddes şeylerin üzerine yemin edilmekte, böylece diğer insanlara verilen sözden dönülmeyeceğinin teminatı verilmektedir. İkrâr vermenin dinî dayanağı ise, Bezm-i Eleste Allah'ın ruhlara **“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”** diye sorması ve onların da **“Evet.”** cevabını vermeleridir. İkrâr verme törenleri kullara Rablerine verdikleri sözü hatırlatmakta ve onları bu sözden dönmeye teşvik etmektedir. Alevîlikte ikrâr verip de ikrârından dönen kişi, ebedî düşkünlük cezasına çarptırılır, yani Alevîlikten çıkmış sayılır. Sözünden dönen kimse yoldan, erenlerin gözünden ve gönlünden düşmüş olarak kabul edilir. Alevî olmak ile olmamak arasındaki sınırı belirleyen ikrâr verme ve ondan dönmemenin önemini Ispartalı Seyrânî on bir dörtlükten oluşan şiirinin dördüncü dörtlüğünde şu şekilde dile getirmektedir:

Belâlara sabret o yârdan dönme
Ol kazâlara râzı âzârdan dönme
İkrâr ver ikrâr al ikrârdan dönme
Sözünün özünün merdânesi ol (Özmen, 1998: 105).

Geredeli Âşık Figânî ise bilgi sahibi ve akli başında olanın ikrârından dönmeyeceğini şöyle anlatır:

Dânâ olan dönmez ikrâr yolundan
Kem kelâm çıkar mı kâmil dilinden
Kötü söz kalp akçe nice lebinden
Sonra varır sâhibine mâl olur (Özmen, 1998: 100).

3. Bireyin Toplumla Âhengini Sağlar Nitelikteki Öğütler

3.1. Nefse Uymamak/Kalbi Temizlemek

Tasavvufta yedi çeşidi olan nefis, bütün şer ve kötülüklerin kaynağı olarak kabul edilir. Menfî fiilleri yapmayı emreden nefis ile mücâhede Alevî, Sünnî bütün tarikatların ortak gâyesidir. Çünkü insan-ı kâmil olmanın başlangıcı kalbi temizlemek ve nefse hâkim olmaktır. Sünnî tarikatların bazıları riyâzet, çile, az uyku, az konuşmak gibi eylemlerle nefse hâkim olunabileceğini savunurken; Alevî-Bektaşîler daha ziyâde riyâdan uzak batınî bir nefis terbiyesini kabul etmişlerdir. Onlara göre önemli olan yola tâlib olanın kalbini ve ruhunu bütün kötülüklerden tezkiye etmesi; Alevilik-Bektaşîlik ocağında ham iken pişip olgunlaşmasıdır. İbrâhim Baba marifet sahibi olanın nefisini bileceğini, Allah'ın varlığında kendini yok edeceğini şu şekilde açıklamaktadır:

Ârif olan cânlar nefsini bilir
Varlığını terk eyler hep Hakk'a varır
Dîdâr-ı Muhammed nûrunu görür
Aman yâ Muhammed meded yâ Alî (Özmen, 1998: 451).

Nefsi Hakk'a vâsıl olmaya en büyük engel olarak gören Esîrî bu düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

Verme irâdeyi nefsin eline
Salmaz seni Hakk'ın doğru yoluna
Ecel yeli değer ömrün bâğına
Pençe vurmuş âşiyâna dönersin (Özmen, 1998: 458).

Bosnavî, insanı küfre sürükleyen şüphelerden ancak kalbi temizlemek ile kaçınılabileceğini şöyle ifade eder:

Varlıkla, yoklukla pazar eyleyip
Küfr ile imanın hem yâr eyleyip
Kalbini arıtıp imâr eyleyip
Şek ile gümândan kaçabildin mi (Özmen, 1998: 218).

3.2. İncitmemek/Zâlim Olmamak

“ Yere ve göğe sığamam, fakat mü'min kulunun kalbine sığarım.” hadis-i şerifi fehvasınca gönül Allah'ın tecellîgâhı olarak kabul edilmiş; kalp kırmak hem Sünnî hem Alevî inancında hoşgörülmemiştir. Bir kişinin gönlünü kırmak, Kâ'be'yi yıkmakla bir tutulmuştur. Gönüller yapan şairimiz Yûnus

Emre de “ Bir kez gönül yıktın ise/ Bu kıldığın namaz değil” sözleriyle dinin zâhirî yönünü yerine getirip kalp kıran kimsenin îmânından ve ibâdetinden haklı olarak kuşku duymaktadır. Konunun kapsamını genişletecek olursak, Alevîlik-Bektaşîlikteki vahdet-i vücûd anlayışına göre evrendeki her şey Allah’ın birer yansımasıdır; görünen ve görünmeyen her şey O’dur. Bu nedenle Allah’ın sessiz kulları olan hayvanları, bitkileri kısacası Yaradanın halk ettiği hiçbir şeyi incitmemek, onlara karşı zâlim olmamak gerekmektedir. Zulme ve haksızlığa uğrayanın hakkının yerde kalmayacağını, hesâbının bizzat Allah tarafından sorulacağını Şâh Sultân adlı şair şu şekilde açıklamaktadır:

Zâlimlerin yeri cehennem olur
Tâebedü’l-ebed âteşte kalır
Mazlûma zulmeden Allah’tan bulur
Defter-i ameli gel oku zâlim (Özmen, 1998: 46).

İnsan olanın hiçbir canlıyı incitmemesi gerektiğini söyleyen Kemterî’nin beyti ise şöyledir:

Gel âdem ol bilip bir cümle cânı
Ki hiç incinmesin bir cân elinden (Özmen, 1998: 627).

3.3. Bühtân

Gözle görülmeyen ve bilinmeyen bir durum hakkında bir kişiye veya topluluğa iftira atmak, haksız yere itham etmek anlamına gelen bühtân, gerek Alevî gerek Sünnî çevrelerce hoşgörülmemiştir. Özellikle Alevîlik-Bektaşîlik inancına mensup insanlar, bazı kaba softalarca gayr-ı ahlakî ve asılsız tenkitlere maruz bırakılıp tahkîr edilmişlerdir. Bühtâna uğrayan Alevî-Bektaşî şairler, bunun kötülüğünü her zaman ve zeminde dile getirmişlerdir. Kul Fakır adlı şair de hakîkî mümin olanın kinden ve haksız yere iftira etmekten uzak duracağını şu şekilde dile getirmektedir:

Muhabbet müminin işi
Olmaz ise gıll u gışi
Sırrı Settâr olan kişi
Yok yere bühtân etmeyin (Özmen, 1998: 602).

3.4. Mürâyîlik

Mürâyîlik kişinin içinin dışına dışının içine uymaması, sözünün eri olmaması, ortama göre şekil değiştirmesi, bir kişi veya durumdan nefret etse

bile menfaatine uyuyorsa onu kabul eder gibi görünmesi anlamına gelmektedir. Bir tasavvuf yolu olan ve vahdet-i vücûd prensibini kendisine şîâr edinen Alevilik-Bektaşîlik mürâyîliğe karşı çıkmış, bu yola giren kimseye de içinin dışının bir olmasını ve Allah'ın varlığında kendini yok etmesini telkin etmiştir. Âşıkî adlı şair, davâ şuûruna sahip olmayıp sadece kendi çıkarını gözeten mürâyinin bu uğurda canını veremeyeceğini ve dolayısıyla bu yola giremeyeceğini şöyle dile getirmiştir:

Sofu yolun uzun gâretin derin
Mürâyî bu yola veremez serin
Âşıklar ser verip bulmuştur yerin
Onlar birbirini sever dünyâda (Özmen, 1998: 69).

İkiyüzlüleri konuşan hayvana teşbîh eden İlhâmî ise onların cehennem nârına layık olduğunu şöyle anlatmıştır:

İkiyüzlülükle olma münâfik
Tamu âteşine böyleler lâyıf
Anlar âdem değil, hayvân-ı nâtık
Elhazer! Anlarla söz etme gönül (Özmen, 1998: 309).

3.5. Kibirli Olmamak

Mal, mülk, makâm, şöhret gibi maddî şeylere sahip olup benliklerini fânî olan bu dünyaya râm eden bazı kimseler, kendilerini bu vasıflara sahip olmayan insanlardan üstün görmekte ve kendileri gibi olmayanları ötekileştirip tahkîr etmektedirler. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'i kendisine rehber edinen Sünnî ve Alevî anlayışta böyle bir düşünce kabul edilemez. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de tekebbür kesin bir dille yasaklanmıştır. Hucûrât suresinin 13. ayetinde “Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız O'ndan en çok korkanınızdır.” buyurulmaktadır. Yani Allah indinde dünyevî şeylerin zerre kadar ehemmiyeti yoktur; sadece takva sahibi olanlar O'nun makbûl ve şerefli kulları sayılmıştır. Akın karadan üstün olmadığı ayetlerle teyit edilmişken kendisi gibi olmayanları dışlamak ve onlara kibirli davranmak doğru değildir. Tekebbürün yanlış olduğunu, kişinin kendini toprak gibi alçakgönüllü etmesi gerektiğini Âşıkî şöyle ifade etmiştir:

Gel berü ey tâlibim Hak özün eyle türâb
Toprağa eyle sücûdu nitekim budur savâb
Tekebbürlük eyleme gel meskenet bâbindan ol
Varınca mahşer gününde çekmeyesin ızdırâb (Özmen, 1998: 72)

İlhâmînin şu dörtlüğünden Kızılbaş diye hor görülen Alevîlik inancına mensup insanların bu durumdan derin üzüntü duydukları anlaşılmaktadır.

Bu kızıl, şu ak baş diye hor bakma
Kendini göz göre âteşe yakma
Kendi yaptığını âleme takma
Yareli ciğere tuz ekme gönül (Özmen, 1998: 309).

3.6. Zinâ/Edebli Olmak

Alevîlik-Bektaşîlik yoluna tâlib olan bir kimse ikrâr verme veya nasîb alma töreninde evvelâ eline, diline, beline sahip olacağına dair yemin eder. Yolun edeb anlayışı, hiçbir kimsenin Alevîlik-Bektaşîlik yolunda olan birinin elinden, dilinden, belinden incinmemesidir. Bu üç temel kuraldan birisi de kişinin nefsânî duygularına hâkim olup kendisine haram kılınan biri ile zinâ etmemesidir. Alevîliğin ahlak kâidelerine göre, bir kimsenin kendisine haram olan biri ile birlikte olması veya gayr-ı mümin (yoldan olmayan) biri ile evlenmesi zinâdır. Sünnî inanışta olduğu gibi Alevîlik-Bektaşîlikte de zinâ ağır bir suç sayılmış, kesin bir dille yasaklanmıştır. Zinânın önüne geçebilmek amacıyla bu şuçu işleyenlere bir yıl üç gün sürgün gibi düşkünlük cezaları uygulanmaktadır. Hattâ Tahtacı Türkmenlerinde zinâ suçunu işleyenler yakılarak cezalandırılmıştır. Edebe mugâyir olan bu gibi fiilleri işlemenin kötülüğü ve böyle olan birinin hakîkî bir Alevî-Bektaşî olamayacağı 19. yüzyıl şairlerinin şiirlerinde de kendisine yer bulmuştur. Zinâ işleyenin cehennem ateşinde yanacağını Âşıkî şöyle anlatmaktadır:

Koğ bağlayan diğdiğleyen
Gözsüz kulaksız kalırsın
Zinâ eden cehennemde
Yanıp büryân olsa gerek (Özmen, 1998: 50).

Hayâsız olanın imanının olmayacağını bildiren hadîs-i şerîfi iktibâs eden Figânî edebli olan birinin daima hicap duyması gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

Figânî âlemi seyrân demişler
Bu dünyânın sonu vîrân demişler
El-hayâyu minel îmân demişler
Hicâb perdesini kaldırmamalı (Özmen, 1998: 97).

Buna benzer bir dörtlüğü de Hâkî söylemiş ve edebsiz olmayı dinsiz olmakla bir tutmuştur.

Sakın terk eyleme ırz u edebi
Baykuş mekânı tek vîrân olursun
Asıl dinsizliğin budur sebebi
Düşüp dilden dile destân olursun (Özmen, 1998: 235).

Âşıkî kişinin kendisine haram kılınan birisinden uzak durması gerektiğini şöyle anlatır:

Varıp bir kimseyi birine çatma
Nefsini kör eyleyüp ayıba bakma
Pâk değil isen çağlayıp akma
Kantar kılacağıın gölden ayıptır (Özmen, 1998: 55).

3.7. Ayıpları Örtmek

Alevîlik-Bektaşîlik **“Gördüğünü ört, görmediğini söyleme!”** prensibini benimseyen bir tasavvufî yoldur. Bu nedenle bir kimsenin günahlarını âşikâre edip toplum içinde küçük düşürmek marifet sayılmamış, işlenen suçtan pişman olup onu tekrarlamamanın ehemmiyeti üzerinde durulmuştur. Bir kimsenin ayıbını görüp örtenin günahlarını da Settârü'l-uyûb olan Allâh'ın gizleyeceğine ve âhirette herkesin içinde rûsvâ etmeyeceğine inanılmıştır. Alevî-Bektaşî şairler de yüce Allah kullarının günahlarını örterken, âciz olan bir kulun başka bir kulun ayıplarını araştırmamasını ve günahları örtmede gece gibi olmasını vurgulamışlardır. Genç Abdal Hakk'a yakın olmak isteyen bir kulun kimsenin ayıbını gözetmemesi gerektiğini şu şekilde anlatmıştır:

Kimsenin aybını gözetme sakın
Olayım der isen ger Hakk'a yakın
Erenler huyundan bir meşreb takın
Allah bir Muhammed Ali aşkına (Özmen, 1998: 280).

Genç Abdal başka şiirinde ise bir kimsenin görmediği bir şeyi görmüş gibi söylemesinin yanlışlığını, bir aybı görse bile saklaması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

Görmediğin şeyi ben gördüm deme
Gördüğünü sakla yalan söyleme
Hak niyâzı gözet harâmı yeme
Sakın emânete etme hıyânet (Özmen, 1998: 283).

Kul Pervâne er kişinin başka birinin işlediği ayıbı görmezden geleceğini ve onu herkesin içinde rüsvâ etmeyeceğini şu şekilde dile getirir:

Kul Pervâne'm eder dertlerim
Gerçek er olanlar gördüğün örter
Nice şâhbâz vardır cihânı tartar
Boş bulma dünyâyı, dolu gözle dur (Özmen, 1998: 565).

3.8. Hırs/Tamahkârlık/Haset

Hırs, tamahkârlık, haset ateşin içine atılan odunları yemesi gibi insanları yiyip bitiren kötü hasletlerdir. Ardı arkası kesilmeyen istekler yığını olan ve insanı kendinden başka bir şeyi düşünmemeye sevk eden hırs, tamahkârlık, hasetin kötü huylar oldukları Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerifler ile teyit edilmiştir. İki önemli kaynakça yasaklanan bu alışkanlıkların kötülüğü edebiyatımıza da konu olmuştur. İnsan-ı kâmil olmaya tâlib olanın bu fânî dünyaya zerrece tamahının olmaması gerektiği Alevî ve Sünnî şairlerce dile getirilmiştir. Âşıkî hırslı olanın Alevîlik-Bektaşîlik dergâhında yerinin olmadığını şu şekilde dile getirmiştir:

Hırs havası mahrûm eder dergâhtan
Hadar dur her yerde gel utan Hakk'tan
Sıdk ile dileğin dile Allah'tan
Kâmil-i rehber e yet de anda gel (Özmen, 1998: 51).

Bütün mevcûdâta kalp gözüyle bakan kimselerin bu dünyaya bel bağlamayacağını Sıdkî şöyle ifade etmektedir:

Aşk atına süvâr olan âşıklar
Ölünceye kadar yorulmaz imiş
Hakk'ı cân gözüyle gören sâdıklar
Bu fânî dünyâyâ sarılmaz imiş (Özmen, 1998: 586).

3.9. Yalancılık

Bütün semâvî dinlerde olduğu gibi Alevîlik ve Bektaşîlikte de doğru olmayan bir söz söyleyerek bir kişiyi veya toplumu yanlış yönlendirmek hoşgörülmemiştir. Bir kez yalan söyleyenin diğer sözlerine de ihtiyatla yaklaşılması gerektiği ve onun bu yolda bulunamayacağı ifade edilmiştir. Alevîlik-Bektaşîlikte yalan söyleyen kişilere caydırıcı müeyyideler uygulanmıştır. Yalan söyleyene mürüvvet meydânının giderlerini karşılamak, kurban tıglamak, yüz

bir gün düşkün olmak gibi cezalar uygulanmıştır. Bazen de yalan söyleyenin dili ve yanaklarının iç kısmı kızgın pens ile çekilmiştir. Bu denli ağır cezalar verilen yalancılık şairlerimizin şiirlerine de girmiştir. İlhâmî halkı yalanlarıyla aldatan kimselere şöyle seslenmektedir:

Tellâllık eyleyip yalanlar atma
Şurada burada halkı aldatma
Küheylândır diye merkebi satma
Âlemin gözüne toz ekme gönül (Özmen, 1998: 309).

Bir kez yalan söyleyen bir kimsenin diğer sözlerine kuşkuyla yaklaşılması gerektiğini Derûnî şu şekilde anlatmaktadır:

Hünerin yok ise meydâna çıkma
Kalb evi Kâbe'dir bir taşın yıkma
Yalancı deyyûsun sözüne bakma
Gösterse kerâmet şefâat olmaz (Özmen, 1998: 491).

Dervîş Ali çürük bir ipin önünde sonunda kopacağı gibi yalan söyleyenin yalanının da günün birinde açığa çıkacağını ve bu kimsenin Alevîlik-Bektaşîlik meydanından sürüleceğini şöyle anlatır:

Yol bir olunca erkân da bir olur
Yalancılar bu meydândan sürülür
İpi çürük olan bir gün üzülür
Sarma ile temel tutmaz sonradan (Özmen, 1998: 394).

4. Sonuç

19. yüzyılda varlığını sürdürmüş Alevî ve Bektaşî şairlerin şiirleri incelendiğinde onların ahlak ve edeb anlayışlarının Sünnîlerden pek de farklı olmadığı tespit edilmiştir. Alevîlik ve Sünnîliğin ideal insanın nasıl olması, hangi fiilleri işleyip hangilerinden kaçınması gerektiği hususunda birçok ortak noktasının bulunduğu fark edilmiştir. Allah'ın bir, Hz. Muhammed Aleyhis-selâm'ın O'nun kulu ve peygamberi, Kur'ân-ı Kerîm'in kutsal kitap olduğu konusunda ittifak eden Alevîlik ve Sünnîliğin sadece itikadî bakımdan birkaç noktada ihtilâfa düştüğü tespit edilmiştir. Hal böyle iken bu inanca mensup insanların birbirlerinden çok farklı uç noktalarda gibi gösterilmesi ve birbirlerine kutuplaştırılması kadar yanlış bir düşünce olamaz. Ayrıca birbirine düşürülmeye çalışılan bu iki topluluk, yüzyıllardır ortak soy ve kültürü paylaşmış, vatan müdâfaası söz konusu olunca birlikte omuz omuza mücâdele

etmişlerdir. Yapılan incelemede bu gibi ortak noktaların yanı sıra Alevîliğe mensup insanlara yöneltilen gayr-ı ahlakî eleştirilerin asılsız ve yersiz olduğuna dair ipuçlarına da rastlanmıştır. Alevîler de Sünnîler kadar zinâ, yalan söyleme, adam öldürme gibi yüz kızartıcı suçlara karşı çıkmakta ve tarikat kuralları çerçevesinde ağır müeyyideler uygulamaktadırlar. Alevîliğe giren kişi başıboş bırakılmamakta, yılda bir kez yolun kurallarına uyup uymadığı kontrol edilmekte, eğer suç işlediyse düşkünlük meydanında yargılanmaktadır. Neticede ahlakî kurallara uymaya ve edebe mugâyir fiillerden uzak durmaya bu denli önem veren Alevîlik-Bektaşîliğin ve bu inanca mensup insanların haksız yere eleştirilmemeleri ve hak ettikleri konuma getirilmeleri başlıca temennimizdir.

Kaynaklar

- Arslanoğlu, İbrahim. (2001). “Alevîlikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 20, 1-71.
- Birdoğan, Nejat. (1995). *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı İçerik-Köken*. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Eröz, Mehmet. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik-Bektaşîlik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Melikof, Irene. (2010). *Hacı Bektâş: Efsâneden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Noyan, Bedri. (2010). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*. Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2000). “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Belleten* 239, 129-159.
- Özmen, İsmail. (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, Mehmet. (2001). *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık.
- Yıldırım, Rıza. (2012). “Geleneksel Alevîlikten Modern Alevîliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62, 135-162.